

Inleiding

Het Nederlands Instituut voor Onderwijs en Opvoedingszaken (NIVOZ) nam in het voorjaar van 2005 initiatief tot het onderzoek Bekwaamheid en Kwaliteit onder leiding van Luc Stevens. Dit project is gericht op scholen die bezig zijn een ‘kanteling’ te maken in de onderwijspraktijk. Binnen dit project heeft een pilot onderzoek plaatsgevonden op Slash 21, onderdeel van het Marianum te Lichtenvoorde in de periode maart 2005-januari 2006, waarvan in dit rapport verslag wordt gedaan.

Dit verslag is gebaseerd op een analyse van interviews bij leidinggevenden, leraren en leerlingen en van observaties. De interviews zijn afgenomen door Harry Verkoulen. Deze interviews zijn door hem deels letterlijk uitgewerkt en deels samengevat. De observaties vonden plaats op meerdere momenten door Harry Verkoulen en Irene Markus.

Alle transcripten zijn verdeeld in tekstfragmenten die van een label of code werden voorzien. Deze codering mondde uit in een labelingsysteem van hoofd- en subcodes. In geval er veel fragmenten ondergebracht werden onder een bepaalde code, werden overzichten gemaakt. Aan de hand van zo’n overzicht is samengevat. Hierbij is gebruik gemaakt van het software programma Max QDA.

Dit verslag geeft een samenvatting van de meest opvallende en meest voorkomende thema’s uit de interviews van directie, leraren en leerlingen en uit de observaties. De transcripten van de interviews zijn, hoewel ze nagenoeg niet zijn voorgelegd ter verificatie aan de geïnterviewden, wel rijkelijk gebruikt in de samenvatting*. De meeste fragmenten zijn letterlijke citaten, ze zijn in de tekst cursief gedrukt. Wanneer bepaalde woorden uit een fragment letterlijk verwerkt zijn in de samenvattende tekst, zijn aanhalingstekens gebruikt.

We beginnen het eerste hoofdstuk met het thema: leren en ontwikkelen, gevolgd door een hoofdstuk over het begeleiden van leerprocessen. Het derde hoofdstuk betreft het curriculum en de faciliteiten. Daarna richten we onze aandacht op leerrendement en evaluatie. Ten slotte komt de schoolontwikkeling aan de orde.

---

* Dat de meeste interviews ter autorisatie niet aan de geïnterviewden zijn voorgelegd heeft een onvoorzien tijdprobleem als achtergrond. De tijdspanne tussen het interview en de geschreven samenvatting daarvan was te groot geworden. Dit onderstreept dat de voorliggende tekst typisch voor intern gebruik is bestemd. Anderzijds leert onze (uitgebreide) ervaring dat zelden veranderingen in voorgelegde samenvattingen worden aangebracht. Dit gebeurt eigenlijk alleen in uitgesproken controversiële situaties. Daarvan is hier geen sprake.

Samenvatting

Leren en ontwikkelen

Onder dit hoofdthema vallen begrippen als: doelgericht en vraaggericht werken, motivatie, vrijheid, verantwoordelijkheid, samen met anderen leren en samenwerken.

Leerlingen

Doelgericht en vraaggericht werken

Leerlingen zijn zich bewust van hun eigen leerproces en spreken regelmatig over de wijze waarop ze leeren tegemoet treden. Ze stellen zichzelf vragen en doelen en zien deze aanpak als een effectieve wijze van leren.

We werken hier heel doelgericht, bij elke opdracht moet je een beetje bedenken: Wat bedoelt de schrijver? Wat wil ik zelf? Wat kan ik ermee? Dat soort vragen. Die moet je van tevoren stellen, dan leer je er meer van, dan heeft het meer effect.

Leerlingen ervaren de doelgerichte aanpak als positief. Het cyclische karakter ervan krijgt niet alleen gestalte binnen een blok, maar verbindt eerdere met latere blokken.

Dat doelgericht werken vind ik fijn, vorig jaar was het soms anders, toen hadden we nog niet altijd de Slash-manier. Dit jaar snap ik zelf beter wat Slash precies is. (...) Doelgericht werken. We gaan zelf leerdoelen stellen. (...) In het begin is het wennen, maar dat gaat wel gauw. Nu zijn we er aan gewend. We krijgen feedback aan het eind van een blok. Dan hoor je wat je beter kunt doen, daar hou je dan rekening mee in het volgende blok.

Leerdoelen omvatten niet alleen kennis, ook vaardigheden en persoonlijke kwaliteiten. Leerlingen zijn zich daar bewust van en zien er de zin van in.

En Slash gaat meer om presenteren, samenwerken, niet alle feiten laat ik maar zeggen. Dat je er later ook profijt van hebt. Plannen en organiseren, daar heb je ook heel wat aan.

Een enkeling heeft behoefte aan meer structuur, omdat er onduidelijkheid bestaat over de leerdoelen.

Je komt hier op school en er is heel onduidelijk aangegeven wat je moet doen. Het wordt wel gezegd, maar het is heel onduidelijk. Niemand weet precies: dit moet ik dan en dan. Ze gaan je helemaal niet zo snel achterna. Ik vind wel, er moet meer structuur in komen.

Motivatie

Veel leerlingen geven in de interviews aan dat de manier van leren op Slash een 'leuke manier van leren' is. Leerlingen geven zichzelf een actieve rol en plaatsen het leren in een breder perspectief.

Je weet ook waarom je het doet, voor jezelf, voor je opleiding, wat je wil worden... voor je toekomst.

Ik vind wel goed, dingen die je later ook nodig hebt. Je kunt wel in een bankje gaan zitten en alles naar binnen slurpen, luisteren naar wat iemand zegt. Je kunt eigenlijk veel beter zelf dingen ondernemen. Later gaat ook niet iemand dingen tegen je zeggen, dit en dat moet je gaan doen. Dat moet je toch allemaal zelf doen. Dat leer je nu al heel veel.

Vrijheid en verantwoordelijkheid

De leerlingen waarderen het zeer dat ze geen huiswerk hebben. Het werk gebeurt op school. Meerdere malen geven ze aan dat daar hard gewerkt wordt en dat je zelf verantwoordelijk bent voor wat je doet of laat liggen.

Ik vind het een fijne school. Maar in het eerste jaar moet je wel zelf gaan werken, het niet aan een ander overlaten. Alles moet je zelf doen.

Andere leerling: Ik vind hetzelfde als E. Je moet het zelf doen, anders ben je er zelf de dupe van.

Over de vrijheid, die ze ervaren, zijn leerlingen zeer te spreken. Deze vrijheid houdt bewegingsvrijheid in, de ruimte met elkaar te praten, keuzevrijheid om eigen leerdoelen te stellen en als gevolg daarvan de mogelijkheid om buiten de muren van de school te leren. Deze vrijheid brengt een ontspannen en ongedwongen sfeer met zich mee.

Je mag hier gewoon rondlopen. En je mag hier praten, je hoeft niet steeds stil te zitten.

Je bent hier veel vrijer. Je mag hier van school weg, wel met toestemming.

Je kunt hier makkelijk spijbelen, maar omdat het niet logisch is, doet niemand dat hier.

Vrijheid houdt niet in: vrijblijvendheid. Leerlingen zijn zich daar ten volle van bewust. In relatie tot vrijheid bespreken ze de noodzaak en kwaliteit van hun planningsvaardigheden en de moeite die het soms kost om voldoende aan het werk te blijven teneinde de leerdoelen te realiseren.

In het begin moest ik leren plannen, dan was je op het eind niet klaar. Dat gaat nu veel beter. We weten dat ook van onszelf, als je niet gaat plannen, kom je aan het eind in de problemen.

Wat wel jammer is, als je wil dan kan je de hele dag niks doen. Dat kun je een hele tijd doen. Je moet het wel op een gegeven moment af hebben, maar dat moet je zelf weten.

In vier weken moet je het afhebben. Soms is het heel moeilijk, zoals bij Groei, dan had je het heel druk. Je moest gewoon alles doen, alles door elkaar heen. Wij kregen het ook maar net af.

Hier ga je meestal geen agenda gebruiken, het is heel onduidelijk.

Leerlingen noemen een aantal voordelen van het zelf indelen van je werk.

Als je je niet lekker voelt, kun je wat minder doen.(...) Als je net lekker bezig bent, hoef je niet te stoppen omdat je pauze moet houden.

Leerlingen vertellen over de hulp die ze kunnen verwachten van hun begeleiders. In het hoofdstuk *Begeleiden van leerprocessen* wordt hier verder op ingegaan.

Samen met anderen leren en samenwerken

De leerlingen vertellen dat ze ingedeeld zijn in tafelgroepen van vier tot zes personen en dat ze daarbinnen meestal werken in duo's of trio's, vaak op basis van eigen keuze. Soms geven tutores aan met wie je gaat samenwerken. Leerlingen verschillen onderling van mening wat prettiger is: zelf kiezen of ingedeeld worden, maar hebben er in de regel geen moeite mee ingedeeld te worden, omdat het bijvoorbeeld ruzie voorkomt en je ook eens met andere leerlingen samenwerkt en anderen leert kennen dan alleen je vrienden of vriendinnen. Leerlingen laten merken waarom de indeling van groepen er toe doet:

Als je met iemand moet samenwerken waar je niet mee kunt opschieten, dan kun je niet goed leren

Anders heb je steeds dezelfde personen, dan leer je ook niet genoeg

Nu wordt het wel een beetje op niveau ingedeeld. In het begin was dat niet zo, dan kon je in de groep zitten met kinderen van basis/kader, dan kon je niet goed doorwerken.

Het 'niet goed kunnen doorwerken' uit bovenstaande fragment heeft vooral betrekking op uitleg geven aan leerlingen die het nog niet begrijpen. 'Je leert er wel van', geeft één van de leerlingen aan. Leerlingen weten wat ze aan elkaar hebben en maken zo mogelijk gebruik van elkaars kwaliteiten.

De meeste kinderen van basis/kader willen graag samenwerken met havo/vwo. Dan krijgen ze het duidelijk uitgelegd.

Leraren en directie

Leraren geven aan waar het hen om gaat bij Slash. Ze willen het beste uit leerlingen halen, hen uitdagen, maar tegelijkertijd wel het initiatief zoveel mogelijk bij de leerlingen laten om te leren. De leerling heeft een actieve rol, zoals de leerlingen eerder al aangaven.

Als je als docent het initiatief neemt, zullen we te veel de 'achteroverhangcultuur' bij de leerlingen oproepen, de docent vertelt het toch wel, de docent doet het toch wel voor ons.

Bij Slash ligt er een groter accent op inzicht in eigen leerprocessen dan op het eigen maken van kennis.

Leerlingen die na een blok weten, zo kan ik het aanpakken, dat kan ik een volgende keer beter doen, dat is belangrijker dan de vakinhoud.

Uitgangspunt is dat ieder kind zijn eigen manier van leren heeft of ontdekt. 'Iedereen leert weer anders'. Slash wil de ruimte bieden voor deze individuele verschillen, gesprekken met leerlingen over hun aanpak of manier van leren is een vanzelfsprekendheid. Voorwaarde om te leren is wel het welbevinden van leerlingen, ingebed in sociale structuren.

Het is de hoofdpijler die alles draagt: het sociale gebeuren in de groep. Zo kun je tot leren komen, je moet daar eerst lekker voor in je vel zitten. Binnen de minimaatschappij die wij hier hebben neergezet.

Leraren zoeken naar de kwaliteiten van leerlingen en hebben hoge verwachtingen van hen. De term 'loslaten' valt, maar heeft betrekking op vakinhoudelijkheid, niet op de relatie:

Als je probeert te achterhalen waar een leerling sterk in is, hoe die daar gebruik van kan maken, dan is het heel belangrijk heel dicht bij elkaar te staan.

In de variatie van talent wil Slash adaptief onderwijs bieden, al geeft een enkeling aan, dat het uitdagen van de 'bovenlaag' nog te wensen over laat. 'die laten we met de stroom mee kabbelen.'

Eigen verantwoordelijkheid

Leraren geven aan dat leerlingen zelf verantwoordelijkheid dragen voor hun eigen ontwikkeling. De leraar begeleidt hen daarin. Ook de directie geeft het belang hiervan aan en wijst op de ruimte en aandacht die er is voor zelfreflectie:

Dat leerlingen eigen verantwoordelijkheid nemen in hun leerproces. Dat betekent kunnen reflecteren op het leerproces, waarom ze dingen doen, het in relatie kunnen brengen met hun persoon. Dat cluster van zaken is voor mij de essentie.

Een leraar twijfelt of elke leerling dit aankan en legt een relatie met differentiatie-mogelijkheden van de leerstof.

Wat ik ook moeilijk vind, is: Slash vindt dat leerlingen zelf verantwoordelijk zijn voor hun leren. Of dat op deze leeftijd altijd kan. Bij sommigen kan dat makkelijk, bij anderen niet. Hoe kun je de leerstof aanpassen aan leerlingen die het niet kunnen? Er is nu één leerstof voor alle kinderen.

Doelgericht en vraaggericht werken en motivatie

Leraren willen uitgaan van de vragen die leerlingen hebben, of de vragen die bij hen worden opgeroepen doordat ze met zaken in aanraking komen. Door uit te gaan van de eigen vragen, de intrinsieke motivatie van leerlingen, leren leerlingen doelgericht en effectief.

We zijn heel erg gericht op het bewustzijn van leerlingen, waar ze mee bezig zijn, weten waar ze aan beginnen en hoe ze daar weer terug komen.

Dat je iets wat je hebt aangepakt, waar je mee begonnen bent, ook tot een goed einde hebt gebracht. Daar gaat het om.

De directie spreekt over ‘de eigen regie’ van leerlingen, waaruit de eigen verantwoordelijkheid blijkt en licht die in de gesprekken toe met voorbeelden van leerlingen, die dat op een prachtige wijze laten zien. De eigen regie dient zowel een maatschappelijk belang als een persoonlijk belang en krijgt gestalte in:

Het stellen van eigen doelen en invloed hebben op de wijze waarop ze die doelen bereiken.

De directie constateert dat dit ten dele lukt, maar dat de essentie van Slash is om het ‘zo te organiseren, dat kinderen de mogelijkheid krijgen dat te realiseren.’ Een van de directieleden geeft aan:

Maar ik denk dat de invloed die kinderen hebben op de manier waarop ze leren nog veel te klein is. Daar zie je ook verschijnselen van, kinderen die verveeld rondlopen, kinderen die lopen te klieren. Die hebben wij ook.

De motivationele achtergrond van leerdoelen, is een vraag die sommige leraren bezighoudt, getuige het volgende fragment:

Waar ik mee zit is de ruimte die we kunnen nemen om leerlingen de mogelijkheid te geven om eigen doelen te stellen. Er is terecht een trend binnen Slash dat leerlingen eigen doelen moeten kunnen stellen. Dat moet ook het hoogste doel voor alle leerlingen blijven, maar mijn zorg zit er in dat ik er niet volledig van overtuigd ben dat het voor alle leerlingen haalbaar is in deze leeftijd. Soms moeten we werken met secundaire doelen, bijvoorbeeld waar de leerling later wil komen, de doorstroomambitie. Bijvoorbeeld: ik wil nu wel harder werken aan Frans, want ik wil naar de theoretische leerweg.

Over planning, huiswerk(vrij) en vrijheid, gespreksonderwerpen bij de leerlingen, wordt door de leraren vrijwel niet gesproken. De directie gaat in op het thema vrijheid en legt een belangrijke relatie met discipline en gemeenschappelijkheid:

Eerst over vrijheid. Dat is een heel bewuste keuze. Als je zo'n proces in gaat, dat geldt voor ons ook, dan kan een ander niet zeggen: het moet precies zó en om zo laat dát. Je bent baas over je eigen proces. Er staat wel iets tegenover, iets wat ik wel eens lastig vind: er is ook een bepaalde mate van discipline nodig. Dat klinkt als een dilemma, maar als jij behoefte hebt aan ontspanning, heeft die ander misschien juist behoefte om door te werken. Op een bepaalde manier rekening houden met elkaar, dat ontbreekt soms nog. We slagen er, als volwassenen, nog onvoldoende in om daarin een gemeenschappelijke beleving tot stand te brengen.

Samen met anderen leren, samenwerken

Slash biedt veel ruimte om van elkaar te leren. Leraren hechten belang aan het samen leren en samenwerken.

Ze nemen dingen van elkaar over, strategieën, manieren van leren.

Het besef hebben dat er iets van je wordt verwacht in een groepje, dat je niet helemaal je eigen gang kunt gaan. Dat geeft een flink stuk meerwaarde. Leren dat ze iets moeten doen, leren elkaar aanspreken als het eens niet goed loopt.

Ze geven aan dat kinderen hierin een ontwikkeling doormaken. Leraren sturen in de samenwerking omdat dat volgens hen soms nodig is. Enkele leraren zijn van mening dat soms te makkelijk aangenomen wordt dat leerlingen kunnen samenwerken, terwijl het een vaardigheid is die je moet leren. 'Ze zitten naast elkaar, maar werken niet samen'. De wens wordt geuit dat er in het curriculum meer aandacht voor komt: 'een apart blok Samenwerken', en dat samenwerking tussen leerlingen van verschillende leerjaren meer wordt gestimuleerd.

De directie geeft aan dat leerlingen veel samenwerken en dat leraren rekening houden met de argumenten van leerlingen om met bepaalde medeleerlingen samen te werken. Wat de heterogeniteit van de leerlingen betreft:

Leraren worstelen wel met die niveaus, er wordt ook wel gesproken over die adviezen van de basisschool.

Observaties

De observaties onderstrepen veelal wat in de interviews ter sprake is gekomen. Tijdens de observaties in de groepen en door de vele korte gesprekken met leerlingen kwam duidelijk naar voren, dat veel leerlingen doelgericht aan het werk zijn. Ze kunnen vertellen waar ze mee bezig zijn en waarom. Andere leerlingen kozen voor ontspanning en dit leverde een spanningsveld op tussen hen en sommige van de leerlingen die wilden werken. Leraren reageerden verschillend op onrust. Soms werden leerlingen erop aangesproken, soms niet, of na een tijdje. Enkele leerlingen schiepen hun eigen werkklimaat door met muziek op te werken (met of zonder oortelefoon). Verschillende leerlingen werkten samen aan een opdracht.

Begeleiding van leerprocessen

Leerlingen

Relatie en kwaliteit

Leerlingen zijn lovend over de verbondenheid met hun leraren. Ze kennen hun leraren en maken gebruik van hun specifieke deskundigheid. In de begeleiding die ze nodig hebben, maken leerlingen bewuste keuzes. Ze weten wat ze aan iemand hebben. Andersom geldt, dat ze zich gekend voelen door hun begeleiders. Dat ze hun vertrouwen moeten en willen winnen en dat er ruimte is om elkaar uit te dagen in die relatie. Enkele fragmenten waar een en ander naar voren komt:

Wat ik zelf wel fijn vind, is de band met de leraren. Die is veel leuker dan op een gewone school. Je hebt heel veel leraren om je heen, die ken je ook goed. Je gaat naar een leraar waarvan je denkt: die kan mij het goed uitleggen. Als je iemand hebt die je niet zo fijn vindt met uitleg, dan ga je daar juist niet heen. Ze kennen ons ook best wel goed.

Andere leerling: Alle leraren hebben wel iets waar ze goed in zijn. Dat weten we ook, waar ze goed in zijn. Als het een keer niet zo is, vraag je het aan de leraar en die verwijst je naar een andere leraar als hij het niet weet.

Als je het ergens niet mee eens bent, dan ga je met de leraar in discussie. Dat zal volgend jaar in Groenlo wel anders worden. (...) Daar kennen we de leraren nog niet. Hier weten we wel wat je kunt maken, discussies en zo, je kunt hier ook best wel met leraren lachen. Dat zal wel minder worden daar, elk uur een ander. Je bent lang niet zo met elkaar verbonden.

Je moet gewoon een beetje het vertrouwen van de tutoren winnen. Dan moet je laten zien dat je het aankan.

Iedereen kent je hier, leraren kennen je ook. Ze zeggen wel eens, op Marianum ben je een nummer, hier één je ook iemand.

Leerlingen vinden het vanzelfsprekend wanneer leraren hen aanmoedigen aan het werk te gaan. Sommige leerlingen zouden dat het liefst vaker zien, ze merken dat ze dat nodig hebben.

Dat zou toch meer gezegd moeten worden: 'Ga eens aan het werk'.

Leerlingen komen soms begeleiders te kort. Bij Duits bijvoorbeeld, of op momenten dat een begeleider wordt vervangen door een ander die dan niet voldoende afweet van een blok. Dit heeft consequenties voor de werkplanning van leerlingen. Ze willen graag meer muziekleraren.

Leerlingen spreken positief over de samenwerking met en toegankelijkheid van hun leerprocesbegeleider. Eén leerling vertelt dat ze het 'wat minder' vindt dat de continuïteit in de begeleidingsrelatie niet gewaarborgd kon worden en ze al twee keer van LPB-er is gewisseld. Leerlingen doen pas een beroep op de begeleider als ze er zelf of met elkaar niet uitkomen.

Begeleiders

Een belangrijke constatering is dat leraren de relatie met leerlingen zien als een belangrijk onderdeel in het leerproces van leerlingen. Leraren staan in hun relatie vooral naast de

leerling, niet erboven. Deze typering van de relatie beschouwt de leraar als een motiverend onderdeel van het leren. Het volgend fragment maakt daar iets van duidelijk:

Je kunt zoveel uit leerlingen halen in een soort band van gelijkwaardigheid. We zijn er wel opdat zij iets kunnen leren, maar dat betekent niet dat je boven hen moet gaan staan. Het blijkt dan dat leerlingen veel meer bereid zijn om zelf te leren, hun eigen leerproces op zich nemen omdat school dan niet iets is dat je persé moet doen. Het blijft wel school, maar het is opener en leerlingen doen meer. Het is een eerlijker relatie, waardoor je beter kunt worden, als leerling, misschien wel als mens. Je krijgt ook veel meer gedaan.

De begeleiders geven aan dat ze zich uitgedaagd voelen binnen Slash. Hoewel vooraf kaders zijn uitgedacht, bleek de invulling van een en ander een hele opgave. De omgang met leerlingen bijvoorbeeld, zoals bekend vanuit traditionele opvattingen, vraagt om een nieuwe invulling.

Hoe je met leerlingen moet omgaan, moet je zelf ontdekken. Dat viel aan één kant tegen, maar het was ook heel positief, je hebt er zélf invloed op. Dat kost veel energie, maar het is wel heel erg boeiend.

De leraar is vooral een begeleider van leerprocessen van individuele leerlingen. Hoewel leraren opgeleid zijn om vakkennis over te dragen, doet binnen een onderwijssysteem als Slash de eigen vakkennis er minder toe. In hoeverre je je verdiept in de ontwikkeling en behoefte van de leerling des te meer.

Vroeger in het regulier gaf ik antwoord, nu moet je nagaan waar de leerling het meest aan heeft, wat hem het best verder helpt in zijn gang door het blok. Dat zijn bijzondere situaties, daar moeten docenten in worden getraind om daar goed mee om te gaan.

Dat je als docent loslaat dat je alles vertelt wat je zelf weet, dat mag niet het belangrijkste zijn.

Leraren binnen Slash hebben de bereidheid nodig om hun vak los te laten en open te staan voor de vragen waar leerlingen mee komen. De begeleiding richt zich op het oplossen van die vragen en de leerling daarbij zelf laten nadenken, ook over het waarom van die vragen. Soms brengt dit begeleidingsproces onzekerheid met zich mee.

De moeilijkheid is om het gesprek op gang te houden. Op een gegeven moment weet je niet meer: doe ik het nou goed of niet goed? Daar zit een ruimte tussen, een leegte. Soms denk ik: dat was helemaal goed wat ik deed. Maar soms ook: nou...

Leraren spreken regelmatig over de voldoening die ze beleven aan de leerprocessen die ze bij leerlingen waarnemen. Tegelijkertijd spreken sommige leraren over de onzekerheid die opgeroepen wordt door wat ze kunnen zien bij leerlingen en waar dat soms toe leidt.

Als op een gegeven moment leerlingen anders leren dan we gewend zijn, dan wordt er teruggegrepen op oude vormen. Door docenten die niet anders gewend zijn. Zeker op momenten dat het moeilijk wordt. Wat beter zou kunnen, is dat we nog meer loslaten dan nu gebeurt.

De directie maakt over de begeleiding een punt van zorg kenbaar dat betrekking heeft op de specifieke begeleidingsbehoefte van bepaalde kinderen.

Ik maak me wel zorgen over de mate waarin de teams de feitelijke begeleiding in de vingers krijgen. Elk kind hoort, bij zijn speciale behoefte, begeleiding te krijgen. Of het nu gaat om

ADHD, dyslexie of hoogbegaafdheid, bijvoorbeeld. Dat lukt gewoon niet. Twee factoren spelen daarin: 1. Deskundigheid, 2. Omvang van de teams. De teams zijn wat aan de kleine kant.

Diezelfde zorg leeft bij sommige leraren en de visie op één van de oorzaken ligt dicht bij elkaar.

Ik ben zorgcoördinator van ons team. Er zijn kinderen die ons zorgen baren. Wat ik mis, is de aandacht voor de zorgleerlingen. We hebben het heel druk, we kunnen de vraag van deze kinderen niet goed beantwoorden, dat is frustrerend.

Ongeacht het niveau of de bijzonderheden van een leerling, worden begeleiders soms geconfronteerd met leerlingen die met bepaalde opdrachten uit de leeromgeving ‘niets kunnen’. (Over de leeromgeving en het curriculum straks meer). De taak van de begeleider hierop in te spelen, hoe en met welke middelen en binnen welke ruimte is een opgave, die vragen oproept. Hoe ga je bijvoorbeeld goed om met vragen van leerlingen zonder ze op zichzelf of op het internet terug te werpen.

Wat is dan het arsenaal waaruit we kunnen putten? Eigenlijk weinig. Waar kunnen we op terugvallen? Het eerste is dan het materiaal; als schrijver weet ik dan dat het niet voldoende is. Lesmateriaal is geen vergaarbak van kennis, het is iets om te motiveren. Het is eigenlijk een huls, jullie moeten het zelf invullen. Bij Slash is het dan: terug naar de leerling, zorg dat ze het zelf kunnen invullen. Ik snap dat ook wel, in de ‘look back’ moet je dan op de een of andere manier randvoorwaarden gaan leveren en dat kun je niet waarmaken. (...). Het is moeilijk om dan maar te zeggen: ga maar naar buiten of ga daar maar naar toe. Boeken hebben we ook weinig. Je kunt wel alles terugbrengen naar de leerling en dan zegt de leerling: dit wil ik, dat wil ik bereiken. Dan is het niet voldoende om te zeggen: daar is het internet. Er moet meer interactie komen op dat niveau.

Rondom dit issue en ingaan op vragen van leerlingen gebruikt een enkele leraar woorden als ‘met de handen in het haar’, ‘bluffen’ en ‘mechanische handeling’ in relatie tot zichzelf of andere collega’s.

Sfeer en omgang

Al eerder is genoemd, dat het leren niet los wordt gezien van de omgang. Op deze plek wordt het karakter van die omgang in de ervaren sfeer verder uitgediept. De leraren zijn zeer te spreken over de sfeer en de onderlinge verhoudingen van zowel de leraren onderling als de leerlingen onderling en die tussen de leraren en de leerlingen. Leerlingen accepteren elkaar en kunnen zichzelf zijn. Schuchtere, faalangstige leerlingen kruipen uit hun schulp. Het contact met elkaar maakt een wezenlijk onderdeel uit van het concept van Slash.

Kinderen mogen langer zichzelf zijn binnen deze school. Kinderen houden ook elkaar in balans, het is een heel natuurlijke situatie. Ik ervaar het klimaat als heel prettig.

De sfeer is heel goed, collega’s onder elkaar, leerlingen. Iedereen kan elkaar aanspreken. Lijnen zijn kort, weinig machtsverhoudingen. Ook de band met de kinderen. Klimaat stáát.

Het team kent elkaar en is op elkaar betrokken. Leraren zijn zich ervan bewust dat ze elkaar nodig hebben.

Je bent met een club mensen, samen moet je het maken. (...) Hier heeft iedereen in de gaten dat hij het in het team moet doen.

Hoe met bepaalde kinderen moet worden omgegaan, is een teemaangelegenheid. Het fenomeen ‘lastige klas’ vanwege vervelende kinderen in zo’n klas die de hele groep en de

relatie met de leraar sterk beïnvloeden, zoals in het traditionele onderwijs nog wel kan zijn, bestaat niet op Slash. Je bent de hele dag bij elkaar en 'je moet wat met elkaar'. Eén aandachtspunt wordt genoemd met betrekking tot de communicatie in het team:

Er is wel eens wat schroom om elkaar aan te spreken op het pedagogische, maar dat is ook het enige.

De directie constateert dat door tijdgebrek en verschil van opvatting het pedagogisch klimaat nog niet is wat het wezen moet. Bij het juiste pedagogisch klimaat zou er nog 'meer grip kunnen zijn op de begeleiding door tutores waardoor kinderen effectiever met hun eigen leerproces zouden omgaan.' Er wordt nog gezocht naar antwoorden op de 'pedagogische vrijheid' waar tutores 'af en toe in vervallen'. Daarnaast geeft de directie het volgende aan over de leerlingen:

Kinderen vinden het prettig hier, ze zijn op hun gemak, ze gaan graag naar school.

Observaties

De observatoren hebben een groot deel doorgebracht in de eerste en tweede leerjaren en een kleiner deel van de tijd in het derde leerjaar.

Leraren toonden zich betrokken en actief bij de begeleiding van de leerlingen. De sfeer was er een van vooral hard werken en bedrijvigheid met een daarbij passend werkrooster wat hier en daar op sommige momenten wat aanzwelde of afnam. Het riep associaties op met de intensiteit van werkbijen in een bijenkorf of het ijverig gewemel in een mierennest. Op bepaalde momenten en plaatsen waren begeleiders intensief betrokken bij de begeleiding van leerlingen, allen vrijwel altijd bezig. Op andere momenten waren er geen begeleiders in de nabijheid of hoogstens één op dichtbevolkte leer- en werkruimtes. Sommige interacties van leraren met leerlingen werden gekenmerkt door vragen die leerlingen tot nadenken stemden of tot zelfreflectie aanzetten. Andere interacties betroffen aanmoedigingen door te werken of in een enkel geval een vriendelijk maar aanhoudende pressie een spel af te breken om over te gaan tot een leertaak.

Leerlingen werken volop samen, maar ook individueel aan opdrachten. Met name in het derde leerjaar waren leerlingen die zich ontspanden door met elkaar te kaarten, wel eens luidruchtig. Soms werden ze daar op aangesproken, soms niet.

Opvallend was de vrijwel onbezette praktijkruimtes en de bijna serene stilte die daar heerste.

Curriculum en faciliteiten

Leerlingen

De leerlingen laten merken dat ze het curriculum onvoldoende afwisselend vinden. Ze missen 'leuke' inslagen, zoals muziek, sport en tekenen.

Ik vind dit niet leuk: je hebt vier weken achter elkaar hetzelfde blok.

Ander: Dat vind ik ook een beetje irritant. Dat er een weekje tussen komt van muziek ofzo, dat zou ik liever willen

De kinderen die geen muziekinstrument bespelen, worden heel erg buitengesloten, vind ik. Die wel een instrument bespelen, mogen met een bandje boven oefenen. Ik vind dat je hier ook de kans moet krijgen om hier een instrument te leren bespelen.

De behoefte van leerlingen aan meer praktijk, in de vorm van proeven doen komt eveneens naar voren. Al weten ze dat ze daar zelf wel werk van kunnen maken.

Ik vind het leuk om te weten hoe het in het echt gebeurt. Je moet er eigenlijk zelf helemaal naar op zoek gaan.

Dat er mogelijkheden zijn om invloed te hebben op het leerprogramma, vinden de leerlingen positief. Het maakt het leren leuk. De ruimte om buiten de muren van de school te leren, is aantrekkelijk, al vraagt dit wel om eigen initiatief.

Bij Slash is het om het leren leuk te maken, ook zelf bedenken. Bijvoorbeeld: Groei. Ach, dan kunnen we ook wel naar de dierentuin gaan, bijvoorbeeld. Dat is leuk.

Als je het allemaal zelf regelt, kun je een heleboel voor elkaar krijgen, hier.

Dat je langere tijd achtereen met een taal bezig bent, wordt door sommige leerlingen als prettig ervaren, omdat je dan 'niet alles door elkaar haalt'. Inslagen van een taal ervaren sommige leerlingen als een verplichting waar je niet zo veel van leert.

De meeste leerlingen geven aan hoe het werkt met de leeromgeving en de verschillende fasen in een blok. Ze weten precies hoe het er aantoe gaat. Hoewel de dagen soms lang zijn en je op vrijdagmiddag niet veel meer doet, zijn leerlingen zeer te spreken over de vrije tijd na schooltijd.

Wat de faciliteiten betreft zien sommige leerlingen graag dat de lockers voorzien worden van een slot omdat er wel eens wat gestolen is.

Anders bouw ik zelf een slot op mijn locker.

Andere leerlingen vinden dat de aankleding en de temperatuur van m.n. de aula verbetering behoeft. De functie van de beloofde chillroom wordt door leerlingen verschillend ingevuld, variërend van hangplek tot stilleruimte. Ten tijde van de observaties is de chillroom uitgeprobeerd en opgeheven.

Leraren

Over het curriculum zoals gepresenteerd in de leeromgeving en de webquests zijn veel leraren van mening dat het beter kan. Ze uiten verschillende bezwaren, die overigens niet voor elk

blok even sterk gelden. Wat in de interviews het sterkst doorklinkt, is dat de webquests onvoldoende recht doen aan het concept van Slash. Sommige webquests zijn te voorschrijvend, sturen te veel. In sommige gevallen lijkt de webquest een digitale versie te zijn van het traditionele schoolboek. De ruimte voor leerlingen hun eigen vragen te ontdekken en daarmee aan de slag te gaan, is er veel te weinig.

Ze zouden zelf tot vragen moeten kunnen komen van: Hé, dat zou ik willen onderzoeken. Maar het staat er nu al: dit is de vraag en daar gaan we mee verder. (...) Nu is het net alsof je een boek openslaat, je maakt één voor één de opdrachten en dan ben je klaar. Wat is dan het verschil met het onderwijs wat we al hadden?

Het zijn alleen maar opdrachten die ze moeten doen. We vragen ons af: waar kunnen ze de ruimte vinden voor de vrije ontdekking?

Sommige webquests zijn te talig, wat door sommige leerlingen als ‘drempel’ wordt ervaren. Zwaarder weegt, dat webquests inhoudelijk te veel vanuit een bepaald wetenschappelijk vakgebied zijn uitgewerkt.

Daar zit veel te veel wetenschap in geprogrammeerd. Het zou moeten gaan over de mens die inzicht krijgt, die leert door de natuur.

Het is de bedoeling dat je als leerling, bij het begin van een blok, ergens door gepakt wordt. Dat je allerlei vragen kunt gaan stellen en ergens, verderop in het blok, de gelegenheid krijgt deze vragen op te gaan lossen.

Sommige leraren merken op dat leerlingen er soms geen zin in hebben. Andere constateren dat onrust ontstaat als gevolg van de leerstof, ‘leerlingen kunnen niet meer verder’. Een oplossing voor de ervaren onvrede ligt niet gelijk voor het oprapen. Verschillende suggesties worden gedaan:

In de blokken meer terug willen vinden wat de belevingswereld van de kinderen écht raakt. Dat de betekenis groter wordt van wat ze doen. Het is nog te veel een ver-van-mijn-bedschow, dat is jammer.

Management, de randvoorwaarden en meer bieden aan de leerlingen (doen wat je eigenlijk zegt), dat kun je er aan doen. Meer conceptuele vrijheid in het materiaal, dat is het derde punt.

Ik heb wel hoop en vertrouwen in de toekomstige mogelijkheden van de computers. We benutten die nu nog heel weinig. (...). Ik denk dat er veel meer interactieve mogelijkheden zijn met computers.

Het moet iets praktischer, waardoor die vragen meer vanzelf opkomen.

Wat dit laatste punt betreft, wordt geopperd dat meer praktische werkplaatsen nodig zijn, daar de mogelijkheden die het gebouw biedt, begrensd zijn.

Eén van de auteurs wijst op de leeromgeving die te kort schiet, wanneer leerlingen met eigen initiatieven komen. Leerlingen worden dan op zichzelf of op internet teruggeworpen.

Ik vertel wel, dit en dit kun je allemaal doen, dat is ook het voortvarende van Slash. En komt dat initiatief van de leerlingen er dan, dan moet er ook een scala aan mogelijkheden zijn. We kunnen dat eigenlijk maar weinig bieden, we gooien het dan terug op het kind en zeggen: ga het maar zelf uitzoeken. Dan ben je conservatief bezig, net als op een oude school. Als ik dan schrijver ben, merk ik dat het moeilijk is om die gelegenheid te bieden, niet omdat we het niet

willen, maar er ligt toch wel weinig ruimte. Dat is één van de punten die Slash moet evalueren.

Meerder malen wordt aangegeven dat een blok onvoldoende wordt geëvalueerd of dat op een evaluatie geen actie volgt. Een ander punt dat voor verbetering vatbaar is, betreft de communicatie en samenwerking van tutores en auteurs. Als laatste dient opgemerkt dat leraren door tijdsdruk hun creativiteit onvoldoende kunnen inzetten, zodat webquests moeten kunnen fungeren als een bron om op terug te kunnen vallen.

Leraren geven aan meer faciliteiten nodig te hebben m.b.t. de zorgleerlingen.

De faciliteiten die er zijn, verdwijnen naar hiernaast.

Directie

De laatste opmerking wordt door de directie bevestigd. De begroting van Slash is 'gebaseerd op het personeelsbudget. Dat is wat krapjes'. De directie is op de hoogte van de 'legitieme' vraag van leerlingen naar 'expressieve activiteiten' en wil hieraan tegemoet komen:

Dat laten we nu zitten, dat kan niet. (...) We zoeken nog naar de vorm waarin dat zou kunnen, maar het moet wel een speerpunt worden.

De opmerkingen over het curriculum en de worsteling met het curriculum zoals aangegeven door de leraren wordt door de directie herkend en bevestigd. Ook de directie merkt op dat sommige delen van het curriculum 'schools' zijn opgezet en 'opdrachtgestuurd' en als zodanig niet overeenkomstig de uitgangspunten van Slash zijn ontwikkeld. Een van de centrale vragen was aanvankelijk: 'Hoe kunnen we aansluiten bij de belangstelling van de kinderen?'

Er is weinig ruimte voor fantasie en eigen ervaring van kinderen.

De directie merkt op dat de van aanvang uitbestede curriculumontwikkeling niet bijdraagt aan het gevoel van eigenaarschap bij de begeleiders. Daarnaast werkt fysieke afstand tussen auteurs en begeleiders niet bevorderlijk op de onderlinge interactie. De overstap naar interne auteurs heeft nieuwe problemen gebracht die gerelateerd zijn aan begrip en interpretatie van het concept van Slash en onervarenheid met curriculumontwikkeling.

Over de evaluatie van het curriculum:

Vervelend is wel, dat we hebben gemerkt dat de terugkoppeling niet altijd goed is verlopen, waardoor de informatie uit de evaluatie niet altijd verwerkt werd.

De bedoeling van de directie is om een 'rijkere leeromgeving' na te streven, waarbij duidelijkheid bestaat over de doelen en aandacht is voor 'wat kinderen bezig houdt'.

Leerrendement en evaluatie

Leerlingen

De meeste leerlingen vinden dat ze wel genoeg leren. Sommige leerlingen hebben echter hun twijfels over het leerrendement. In hun beleving leren ze 'niks'. Dit idee komt overeen met de beeldvorming t.a.v. Slash onder leerlingen binnen en buiten Slash (op het Marianum), waar leerlingen over spreken. Bij nader inzien blijkt het hardnekkig idee 'niets' te leren, ingehaald te worden door het besef, dat er werkelijk wat geleerd wordt. Dit besef houdt bovendien in, dat ze leerrendement en motivatie met elkaar verbinden en dat de eigen actieve rol vruchten afwerpt.

Hier leer je wel wat, maar je hebt het niet in de gaten.

Dat had ik ook met Duits. Ik dacht, ik krijg er helemaal niks van mee. Als ik een toets krijg, heb ik een dikke onvoldoende. Toen kreeg ik de toets en dacht ik: he, dat ken ik allemaal. Je leert meer dan je denkt.

Ik heb het zelf ook, het gevoel van: ik leer hier niks. Maar in het echt is het toch wel zo.

Omdat je het zelf op moet zoeken, onthoud je het ook extra goed. Als je echt helemaal geen zin hebt, dan onthoud je het ook niet meer.

De wijze waarop leerlingen een taal eigen maken, doet er toe. Leerlingen ervaren effect van de manier waarop dat binnen Slash gebeurt en zien belang in m.n. de spreekvaardigheid.

Hier is het, tijdens een blok, je moet Engels praten. Je hoort het overal om je heen. Je leert het beter, je neemt het beter in je op. Bijvoorbeeld op het Marianum moet je woordjes leren. Hier leer je elkaar aan te spreken, dat is toch het belangrijkste. Stel je voor, je gaat naar een ander land, dat je elkaar kunt aanspreken en niet één of ander onnozel woordje zegt, bijvoorbeeld paraplu, ofzo. Die woordjes krijg je er ook wel bij, maar heel wat minder.

Sommige leerlingen brengen hun leerrendement in relatie met enkele leervoorwaarden in de omgeving en bij zichzelf: werkklimaat en concentratie. Ze waarderen het dat er een stilte-ruimte is.

Je zit wel met heel veel mensen in één groep. Heel gezellig, maar je hebt wel heel vaak geluid om je heen.

Ik wil wel werken, anderen zitten dan te klieren. Dan denk ik: dat wil ik ook wel. Het is erg moeilijk om jezelf dan te stoppen. Ik ben wel snel afgeleid. Het is erg moeilijk om dan weer aan het werk te gaan.

Je moet hier ook heel goed voor jezelf opletten, dat je concentratie hebt, als je niks doet, dan leer je hier niks. Dat is wel een nadeel.

Leerlingen vertellen over de verschillende wijzen van rapportage zoals (tussen)rapporten, portfolio, spinnenweb en gesprekken hieromtrent met leerprocesbegeleiders en soms de ouders. Ze spreken hier vrij neutraal over. Wat het portfolio betreft lopen sommigen tegen technische problemen aan, waardoor het voor hen 'niet zo werkt'. Het gevoel van eigenaarschap verschilt onderling. Tijdens de observatie waren grote verschillen waarneembaar in de wijze waarop het portfolio werd gebruikt.

Op de computer, daar kunnen we onze verslagen opzetten, waar we trots op zijn. Voor de LPB. Voor mij werkt het niet. (...) Portfolio is eigenlijk voor de ouders, thuis, zodat ze kunnen zien wat je gedaan hebt.

Last but not least: Leerlingen van m.n het derde leerjaar geven aan dat ze zichzelf beter leren kennen in Slash. Ze hebben baat bij de feedback die ze krijgen en kunnen zichzelf verder ontwikkelen.

Je leert heel veel over jezelf, hoe je er voor staat, wat je er aan kunt doen...wat je sterke en zwakke punten zijn...gewoon, hoe je denkt...eigen mening enzo...

Leraren

Hoewel leraren aangeven dat vakinhoudelijke kennis niet het belangrijkste is, laten sommigen zich uit over hun onzekerheid omtrent leerrendement. Ze krijgen niet voldoende helder of het goed gaat met leerlingen. Een enkeling maakt zich zorgen over de voorbereiding en aansluiting van leerlingen op het vervolgonderwijs.

Ik vraag me af of we wel een bepaald niveau kunnen garanderen. Kinderen komen binnen met een bepaalde CITO-score, bijvoorbeeld 550. Dan wil je graag zekerheid geven dat het goed gaat. Die zekerheid hebben we gewoon niet. Het is de vraag of we ze goed voorbereiden op het ROC en de Tweede Fase, waar ze straks naartoe gaan. Dat zou ik wel zeker willen weten, dat gevoel benauwt me wel eens.

Andere leraren hebben het over bijzondere prestaties van leerlingen, die je niet waarneemt wanneer aan de hand van traditionele methodes zou worden gewerkt. De wijze waarop binnen Slash gewerkt wordt, biedt mogelijkheden een realistisch beeld van leerlingen te krijgen. De resultaten zien ze als werkelijke leerlingresultaten, onafhankelijk van de context van de school of de nabijheid van de leraar.

Heel veel van die opdrachtjes heb ik uit oude examens gehaald, ik ben zelf geen vakexpert. Als ze dat dan in het tweede blijken te kunnen, dan valt het best wel mee wat we voor elkaar krijgen.

De manier waarop ze nu aan het werk zijn, dan zie je reëler en realistischer wat er werkelijk van terecht komt, volgens mij. (...) De manier waarop we hier werken geeft ook leerlingen de mogelijkheid om buiten de regie van de docent verder te groeien. Dat gebeurt ook, ik kan er geen percentages over noemen, maar het gebeurt ook.

Leraren spreken over andere en betere leerresultaten dan het reguliere onderwijs in de zin van: vaardigheden, competenties of persoonlijke kwaliteiten als durf. Bepaalde vaardigheden, zoals de spreekvaardigheid bij de talen, overtreffen de gebruikelijke verwachtingen.

Wat ik ook goed vind, zijn de vaardigheden die de leerlingen ontwikkelen. Als je ziet, hoe ze aankomen in het eerste jaar, dan kunnen de kinderen geen powerpointpresentatie maken en in een mum van tijd doen ze dat wel, met mooie plaatjes. Sommigen durven niet voor een gewone klas, de autistische kinderen bijvoorbeeld, te experimenteren, maar hier doen ze dat wel. Prachtig. Dat vind ik heel erg goed.

Wat Frans betreft, bijvoorbeeld, dan kunnen ze dat veel beter dan leerlingen van het vwo.

Sommige leraren zouden graag zien, dat leerlingen meer vertrouwen in eigen leerresultaten laten zien en door de feedback die ze gedurende het leerproces ontvangen, zich meer bewust zijn van de kwaliteit van hun werk.

Dat ze bijna niet meer geïnteresseerd zijn in wat wij vinden. Dat mag geen nieuws meer opleveren voor zo'n leerling, op het eind. Als we dat halen, dan zou ik daar blij mee zijn.

Gezocht wordt naar oplossingen om individuele ontwikkelingslijnen beter in kaart te brengen, niet alleen op cognitieve aspecten, maar ook op het gebied van bijvoorbeeld sociale vaardigheden.

Onder de leraren is behoefte aan betere evaluatie en overdracht van de blokken, waarbij conclusies leiden tot acties ter verbetering.

Directie

De directie is op de hoogte van de onzekerheid die bij leraren bestaat over de leerresultaten van leerlingen. Ze is van mening dat leraren zich hierover geen zorgen zouden moeten maken, hoewel die zorg henzelf ook niet onbekend is.

Wij zeggen tegen de teams: heb nou maar vertrouwen dat als het proces goed loopt, dan komt dat leren wel in orde. Maak je daar maar niet druk om. Wij, directie, doen dat wel eens. We voelen de druk van inspectie, ouders.

Tegelijkertijd spreken ze het vertrouwen uit in de leerresultaten van leerlingen en de wijze waarop deze bereikt zijn. Ze zijn trots op hun school.

Waar ik blij mee ben is met name het plezier van leerlingen. In die twee jaar zie ik dat leerlingen mondiger zijn geworden, meer zicht hebben op wat ze doen en waarbij ik overtuigd ben dat ze (in globale kennis en vaardigheden) genoeg geleerd hebben.

Hoewel volgens de directie leraren hun verantwoordelijkheid serieus nemen, merken ze dat er onzekerheid bestaat over de invulling van die verantwoordelijkheid. Gebrek aan overzicht zou daarin een rol spelen.

Zij weten niet waar ze over 1, 2 jaar met de kinderen zouden kunnen staan, dat maakt hen hoogst onzeker.

Wat de evaluatie betreft, de directie ziet dit als een belangrijke taak van de begeleiding. Een belangrijke constatering die ook de directie betreft is om voldoende stil te staan bij de successen.

We zijn zó geneigd om te kijken naar: dit kan beter, dat moet beter. We zien niet wat we wél goed doen, wat goed gaat. (...) Ik ben er blij mee dat we hebben laten zien dat het anders kan.

Tijdens de observaties werd er veelvuldig geëvalueerd door leerlingen en leraren. De periode in het blok en jaar gaf hier zeker ook aanleiding toe. Leerlingen vulden vragenlijsten in of werkten aan hun portfolio. Een voorbeeld van een begeleidingsgeprek uit de observaties:

Een begeleider bespreekt met haar leerling een reflectief evaluerend verslag uit het portfolio. De begeleider leest mee en geeft aan dat de leerling het beter gedaan heeft dan hij opschrijft. 'Je schrijft dat het best wel goed ging, maar 'best wel' mag je er wel uitlaten, want je had toch hele mooie resultaten?' – 'Ja, ik had allemaal g-tjes.' – 'Schrijf dan maar: heel goed'. De begeleider suggereert om nog wat toe te voegen over de samenwerking. De leerling schrijft twee zinnen hierover op en de begeleider leest mee. 'Je mag er heel erg blij mee zijn,' zegt ze. 'Je hebt 't zelf gedaan. Het was ook een doel van je, dus je kunt erbij zetten: Ik heb mijn doel bereikt.' De leerling schrijft het erbij.

Schoolontwikkeling

Leerlingen

Leerlingen laten zich niet zo zeer uit over de ontwikkeling van de school. Ze hebben wel een meer of minder genuanceerd idee over wat Slash inhoudt. Ze weten heel goed dat het op Slash anders is en anders gaat dan op Marianum of andere scholen. Naarmate leerlingen langer op school rondlopen, krijgt het concept meer inhoud en betekenis en zijn leerlingen zich meer bewust van de mogelijkheden die ze binnen dit systeem hebben.

Het is een proef, onze school is eigenlijk niet een echte school, ofzo. (...) Het is wel bijzonder. Niet veel mensen hebben deze kans. Van dit jaar mogen er maar 150 in, van mijn jaar.

Bij sommige leerlingen bestaat onzekerheid over de toekomst van Slash en hoe de overstap naar een andere school nu precies verloopt en op welk moment zo'n overstap plaatsvindt. Ze verwachten dat het wel wennen zal zijn op een andere school, m.n. aan de wijze waarop ze gewend zijn met leraren om te gaan.

Directie

Teamontwikkeling en communicatie

De directie spreekt waardierend over de communicatie en onderlinge verhoudingen binnen het team:

Teamleden zijn open naar elkaar, in het algemeen zeggen mensen wat ze vinden. Ze zijn ook bereid te luisteren en te leren van elkaar, met elkaar verder te komen.

Het management spant zich in doelgericht als school verder te ontwikkelen door 'reflectiedagen' te organiseren en door het in het leven roepen van een 'focuswerkgroep' die zich richt op:

... een aantal ontwikkeldoelen, kwaliteiten zeg maar en een aantal ontwikkelingslijnen in de communicatie, waarvan je zegt: hoe wil je nou dat dat loopt? En hoe doe je het zó dat het opbouwt?

Aandachtspunten die in de gesprekken met de directie naar voren komen, zijn: pedagogisch klimaat, curriculum en de begeleiding. Binnen dit geheel is de verantwoordelijkheid voor curriculumontwikkeling onvoldoende uitgekristalliseerd. In de begeleiding van leerlingen heeft het team een ontwikkeling doorgemaakt.

...maar er gaat al heel veel goed, men is, om zo te zeggen, nog niet onbewust bekwaam. Als het wat continuer, wat vanzelfsprekender loopt, dan zit het daar wel goed.

Aandacht is nodig voor de inwerking van nieuwelingen om het concept van Slash helder over te brengen, zodanig dat het concept 'geïnternaliseerd' kan worden. De samenwerking en samenvloeiing van twee teams (Slash en Marianum) waarop geanticipeerd wordt, ervaart de directie soms als een belemmerende factor in de ontwikkeling, bijvoorbeeld in relatie tot curriculumontwikkeling.

Leraren

In het hoofdstuk *Begeleiding van leerprocessen* is de sfeer en omgang in het team al ter sprake gebracht. Leraren ervaren doordat er een ‘open leercentrum’ bestaat, onderlinge afhankelijkheid en verantwoordelijkheid.

Mensen hebben heel verschillende vooropleidingen, je moet het met elkaar maken. Je bent van elkaar afhankelijk. Als de een iets nalaat, moet de ander het weer goed maken.

Leraren zijn enthousiast over Slash. Het werk is uitdagend, maar intensief. Tijdsdruk en ‘verborgen taken’ maken dat er een ongewenst spanningsveld kan ontstaan binnen het team. Leraren hebben de behoefte zichzelf te ontwikkelen binnen het concept. Deze behoefte leeft op gespannen voet met de werkdruk. Die ontwikkeling betreft het gebied van de begeleiding van leerlingen, maar soms ook het gebied van curriculumontwikkeling.

Ik ben nu ook schrijver. Daar wil ik me graag in ontwikkelen. (...) Je bent dan veel bezig met wat moet. Wat we niet willen dat gebeurt bij leerlingen, gebeurt bij personeel juist wel. Ook personeel ontwikkelt zich, daar moet ruimte voor zijn en tijd.

Leraren ervaren de bemensing als te krap, ziekte of uitval is niet goed op te vangen en ‘electronische zaken’, bijvoorbeeld, kunnen niet effectief en efficiënt worden opgelost.

Een Knowledge Forum dat nog niet werkt, dat irriteert mij. Het wordt wel steeds beter, het groeit langzaam.

Leraren zien dat door te kort aan menskracht, Slash nog onvoldoende aan leerlingen kan waarmaken, waar ze voor staat. Eén van de leraren ziet de oplossing in het aanstellen van een extern manager, die randvoorwaarden en personeel kan garanderen. De behoefte aan meer tutoren bij leerlingen wordt herkend en gedefinieerd als een bereikbaarheidsprobleem van tutoren.

Op het gebied van communicatie bestaat de behoefte aan een intensiever contact tussen auteurs en begeleiders. In de praktijk op de werkvloer zouden conceptuele zaken die in het curriculum zijn verwerkt, ‘evolueren’. Sommigen merken op dat Slash nog ‘opener’ en ‘flexibeler’ kan worden, maar dat bij een groter aantal collega’s meer ‘voortvarendheid’ nodig is.